

Andrzej Golec¹

Uwagi o czynnościach prokuratora Biura Lustracyjnego Instytutu Pamięci Narodowej przygotowujących postępowanie lustracyjne, w świetle praktyki i orzeczeń sądów lustracyjnych

Streszczenie

W ubiegłym roku minęło 15 lat od utworzenia Biura Lustracyjnego Instytutu Pamięci Narodowej². Tym samym w ramach pionu prokuratorskiego IPN, obok Głównej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu został wyodrębniony pion prokuratorów lustracyjnych, na czele którego stanął Dyrektor Biura Lustracyjnego i których zadaniem jest analiza oświadczeń lustracyjnych, przygotowanie postępowania lustracyjnego i branie w nim udziału w charakterze oskarżyciela publicznego. Przedmiotem artykułu jest przybliżenie charakteru i przebiegu czynności podejmowanych przez prokuratorów pionu lustracyjnego IPN w związku z analizowaniem i weryfikacją prawdziwości oświadczeń lustracyjnych, złożonych przez osoby zobowiązane do tego mocą art. 4 ustawy z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów, zwanej dalej ustawą lustracyjną (tekst jedn. Dz. U. z 2023 r., poz. 342 z późn zm.).

Słowa kluczowe

Lustracja, Biuro Lustracyjne IPN, postępowanie karne, postępowanie lustracyjne, oświadczenie lustracyjne, katalogi IPN.

1. Uwagi wstępne

Ustawa lustracyjna w rozdziale 3 zawiera przepisy związane z wszczęciem i prowadzeniem postępowania lustracyjnego, które jest postępowaniem sądowym. Zgodnie z art. 19 ustawy lustracyjnej w zakresie nieuregulowanym przepisami tej ustawy do postępowania lustracyjnego, w tym odwoławczego oraz kasacyjnego, stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postę-

---

¹ Andrzej Golec, prokurator Biura Lustracyjnego Instytutu Pamięci Narodowej.

² Andrzej Golec, 15 lat działalności Biura Lustracyjnego IPN Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury 2022, Zeszyt 2, s. 17–34.

powania karnego. Tymczasem czynności prokuratora lustracyjnego, poprzedzające i przygotowujące to postępowanie, nie są zarówno w tej ustawie, jak i tym Kodeksie uregulowane (jakkolwiek w pewnym zakresie przepisy k.p.k. mają odpowiednie do nich zastosowanie, o czym będzie jeszcze mowa). W szczególności czynności te nie są prowadzone jako postępowanie przygotowawcze w formie dochodzenia czy śledztwa.

Czynności przygotowujące postępowanie lustracyjne (czy też przygotowanie stanowiska dotyczącego zgodności z prawdą oświadczenia lustracyjnego złożonego w związku z wnioskiem o wszczęcie postępowania lustracyjnego pochodzącym od podmiotu innego niż prokurator³), zwane dalej czynnościami p.p.l., zgodnie z odesłaniem ustawowym zawartym w art. 20 ust 2 ustawy lustracyjnej⁴ scharakteryzowane są w art. 52e ustawy z dnia 18 grudnia 1998 o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (tekst jedn. Dz. U. z 2023 r., poz. 102)⁵. Ich

³ Art.20.1. Wszczęcie postępowania lustracyjnego następuje, z zastrzeżeniem ust. 3–5 i art. 21c, na wniosek prokuratora Biura Lustracyjnego lub prokuratora oddziałowego biura lustracyjnego Instytutu Pamięci Narodowej. 3. Sąd wszczyna postępowanie na wniosek osoby, która złożyła oświadczenie lustracyjne, stwierdzające fakt jej pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi, a domaga się ustalenia, że jej praca, służba lub współpraca była wymuszona poprzez groźbę utraty życia lub zdrowia przez nią lub osoby jej najbliższe w rozumieniu Kodeksu karnego. 4. (utracił moc). 5. Wniosek o wszczęcie postępowania może złożyć do sądu również osoba, która przed dniem wejścia w życie ustawy pełniła funkcję publiczną, o której mowa w art. 4, która została publicznie pomówiona o fakt pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi w okresie od dnia 22 lipca 1944 r. do dnia 31 lipca 1990 r., i złożyła oświadczenie lustracyjne. 5a. W przypadkach, o których mowa w ust. 3–5, sąd przekazuje oświadczenie lustracyjne do Biura Lustracyjnego lub oddziałowego biura lustracyjnego Instytutu Pamięci Narodowej w celu przygotowania postępowania lustracyjnego oraz przedstawienia stanowiska w sprawie zgodności oświadczenia z prawdą. Art. 21c Po otrzymaniu od Państwowej Komisji Wyborczej oświadczenia kandydata na Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej lub informacji, o których mowa w art. 297 § 5 ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz. U. z 2022 r., poz. 1277 i 2418), sąd wydaje orzeczenie w pierwszej instancji w terminie 21 dni, a w drugiej instancji w terminie 14 dni. Orzeczenie sądu niezwłocznie doręcza się Państwowej Komisji Wyborczej.

⁴ Art. 20 ust. 2 Prokurator Biura Lustracyjnego lub prokurator oddziałowego biura lustracyjnego Instytutu Pamięci Narodowej występuje z wnioskiem do sądu w przypadku powstania wątpliwości co do zgodności oświadczenia lustracyjnego z prawdą. Czynności związane z rozpoznawaniem oświadczeń lustracyjnych i kierowaniem do sądu wniosków o wszczęcie postępowania lustracyjnego określa ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.

⁵ Inaczej, niż w czasie obowiązywania uprzedniej ustawy lustracyjnej, tekst jedn. Ustawy z dnia 11 kwietnia 1997 roku o ujawnieniu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi w latach 1944–1990 osób pełniących funkcje publiczne (tj. z dnia 13 kwietnia 1999 r. – Dz. U. Nr 42, poz. 428), gdzie czynności Rzecznika Interesu Publicznego przygotowujące postępowanie lustracyjne regulował art. 17d ust. 2 tej ustawy: „Rzecznik, w zakresie wykonywania zadań określonych w ust. 1 pkt 2, może żądać nadesłania lub przedstawienia akt oraz dokumentów i pisemnych wyjaśnień, a w razie potrzeby przesłuchiwać świadków, zasięgać opinii biegłych oraz dokonywać przeszukań; w tym zakresie, a także w zakresie zadań określonych w art. 17 ust. 1 do Rzecznika stosuje się odpowiednio przepi-

przedmiotem nie jest osiągnięcie celów postępowania przygotowawczego, wskazanych w art. 297 § 1 k.p.k., w szczególności ustalenie, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo oraz wykrycie i w razie potrzeby ujęcie sprawcy. Ukierunkowane są na zgromadzenie materiału dowodowego dla sądu do oceny zgodności z prawdą oświadczenia lustracyjnego w toku procesu lustracyjnego. Niezależnie od tego celu zgromadzony w ich toku materiał archiwalny może być podstawą także do dokonania wpisów w katalogach IPN (o których szerzej w dalszej części artykułu).

2. Charakter odpowiedzialności za złożenie niezgodnego z prawdą oświadczenia lustracyjnego (deliktu lustracyjnego)

Zanim omówione zostaną okoliczności związane z czynnościami p.p.l., kilka uwag na temat charakteru odpowiedzialności za złożenie nieprawdziwego oświadczenia lustracyjnego. W praktyce orzeczniczej postępowań lustracyjnych niekiedy podnoszono, iż do odpowiedzialności tej można zastosować, w drodze analogii wynikającej art 116 k.k., przepisy części ogólnej kodeksu karnego. Miało to miejsce między innymi w związku z próbą stosowania przez sądy orzekające w sprawach lustracyjnych dyrektywy wskazanej w art. 4 k.k. (prawo względniejsze dla sprawcy w chwili popełnienia czynu zabronionego lub chwili orzekania) przy okazji określania sankcji za złożenie niezgodnego z prawdą oświadczenia lustracyjnego⁶. Zagadnienie to także pojawiało się

---

sy Kodeksu postępowania karnego dotyczące prokuratora”. Warto wskazać, iż nadal obowiązuje art. 30 tej ustawy, w myśl którego: 1. Prawomocne orzeczenie Sądu, stwierdzające fakt złożenia przez osobę lustrowaną niezgodnego z prawdą oświadczenia, jest równoznaczne z utratą kwalifikacji moralnych niezbędnych do zajmowania funkcji publicznych określanych w odpowiednich ustawach jako: nieskazitelność charakteru, nieposzlakowana opinia, nienaganna opinia, dobra opinia obywatelska bądź przestrzeganie podstawowych zasad moralnych. Po upływie 10 lat od dnia uprawomocnienia, orzeczenie Sądu uznaje się za niebyłe. 2. Prawomocne orzeczenie Sądu stwierdzające fakt złożenia przez osobę lustrowaną niezgodnego z prawdą oświadczenia powoduje utratę zajmowanego stanowiska lub funkcji, do których pełnienia wymagane są cechy określone w ust. 1; nie dotyczy to sędziów, którzy w tym zakresie podlegają sądownictwu dyscyplinarnemu. 3. Prawomocne orzeczenie Sądu stwierdzające fakt złożenia przez osobę lustrowaną niezgodnego z prawdą oświadczenia powoduje pozbawienie jej na lat 10 biernego prawa wyborczego na urząd Prezydenta. 4. Skutki opisane w ust. 1–3 zachodzą w przypadku, gdy: 1) nie wniesiono kasacji w terminie przewidzianym dla stron, 2) kasację pozostawiono bez rozpoznania, 3) kasację oddalono.

⁶ Wyrok SN z dnia 28 kwietnia 2023 r. w sprawie o sygn. I KK 266/22, LEX nr 3569525: „W orzecznictwie Sądu najwyższego wyrażany jest trafny pogląd, że ustawa lustracyjna nie jest inną ustawą przewidującą odpowiedzialność karną w rozumieniu art. 116 k.k. (...) Nie istniały żadne podstawy, by na gruncie przedmiotowej sprawy odwołać się do treści art. 4 § 1 k.k. i w konsekwencji orzec wobec V.K. zakaz pełnienia funkcji publicznej na podstawie art. 21 a ust. 2b ustawy lustracyjnej, w brzmieniu obowiązującym w dacie złożenia przez nią niezgodnego z prawdą oświadczenia lustracyjnego...”

przy okazji składania przez osoby lustrwane wniosków o ułaskawienie⁷. Rzecz w tym, iż ustawa lustracyjna nie jest ustawą przewidującą odpowiedzialność karną za złożenie niezgodnego z prawdą oświadczenia lustracyjnego (jakkolwiek ustawa ta w Rozdziale 5 zawiera dwa przepisy sankcjonujące karami przewidzianymi w kodeksie karnym przestępstwa polegające na: składaniu fałszywych zeznań w postępowaniu lustracyjnym (art. 29) i zaniechania wydania dokumentów (art. 29a)⁸ – w tym wypadku art. 116 k.k. niewątpliwie znajdzie zastosowanie. Jeśli natomiast chodzi o konsekwencje złożenia niezgodnego z prawdą oświadczenia lustracyjnego, to odpowiedzialność ta nie

⁷ Odpowiadając na prośbę lustrwanego o ułaskawienie, Sąd Okręgowy w Poznaniu, uwzględniając stanowisko prokuratora Biura Lustracyjnego IPN, prawomocnym postanowieniem z dnia 9 marca 2023 r. w sprawie sygnatura III Ko 40/23, prośbę tą pozostawił bez rozpoznania jako wniesioną przez osobę nieuprawnioną. Jak wynika z uzasadnienia tego postanowienia: „Sądu Okręgowego w Poznaniu nie przekonuje również fakt, iż odpowiednie stosowanie przepisów Kodeksu postępowania karnego miałyby przesądzać o penalnym charakterze ustawy (lustracyjnej – przypis autora), albowiem wprowadzenie art. 19 ustawy lustracyjnej – przypis autora) służyło jedynie zwiększeniu ochrony prawnej oraz zapewnienie wszelkich gwarancji procesowych osobie, wobec której toczy się postępowanie lustracyjne (zob. wyrok TK z dnia 10 listopada 1998 r. sygn. 39/97, 34601, zdanie odrębne sędziego TK Teresy Liszcz do wyroku TK z dnia 11 maja 2007 r., sygn. K 2/07). Z kolei sankcje przewidziane przez ustawę lustracyjną nie służą ukaraniu osoby lustrwanej za fakt służenia reżimowi komunistycznemu, ale stanowią konsekwencję kłamstwa lustracyjnego (...). Nie mają charakteru kary czy środków karnych, albowiem nie mieszczą się one w katalogu tych uregulowanych w Kodeksie karnym. Nie ulega wątpliwości, iż ustawa lustracyjna wprowadza pewnego rodzaju odpowiedzialność represyjną, niemniej jednak nawet w świetle art. 116 k.k. ustawa lustracyjna nie jest ustawą przewidującą odpowiedzialność karną, albowiem odpowiedzialnością karną jest odpowiedzialność za zbrodnie i występki (zob. postanowienie SN 7 sędziów z dnia 28 września 2006 r., sygn. I KZP 20/6, LEX nr 196396); więcej zob. też: J. Wygoda, P. Stawowy, Postępowanie lustracyjne a prezydenckie prawo łaski, uwagi polemiczne; Wojskowy Przegląd Prawniczy 2009, nr 1.

⁸ Art. 29 ust. 1. Kto, składając zeznanie mające służyć za dowód w postępowaniu lustracyjnym, zeznaje nieprawdę lub zataja prawdę, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.; ust. 2. Warunkiem odpowiedzialności jest, aby przyjmujący zeznanie, działając w zakresie swoich uprawnień, uprzedził osobę, o której mowa w ust. 1, o odpowiedzialności karnej za fałszywe zeznanie lub odebrał od niej przyrzeczenie. ust. 3. Nie podlega karze, kto nie wiedząc o prawie odmowy zeznania lub odpowiedzi na pytania, zeznaje nieprawdę lub zataja prawdę z obawy przed odpowiedzialnością karną grożącą jemu samemu lub jego najbliższemu. 4. Jeżeli czyn, określony w ust. 1, został popełniony przez osobę, która pełniła służbę zawodową lub pracowała w organach bezpieczeństwa państwa, o których mowa w art. 2, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. 5. Skazując sprawcę, który popełnił przestępstwo określone w ust. 1 lub 4, sąd orzeka środek karny w postaci zakazu pełnienia funkcji publicznych, o których mowa w art. 4, na okres 10 lat. Art. 29a 1. Kto posiadając bez tytułu prawnego dokumenty organów bezpieczeństwa państwa, w rozumieniu art. 3, nie wydaje ich Prezesowi Instytutu Pamięi Narodowej, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. 2. Jeżeli dokumenty, o których mowa w ust. 1, zostały wytworzone przez sprawcę lub przy jego udziale w ramach czynności wykonywanych w związku z jego pracą lub służbą w organach bezpieczeństwa państwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

jest odpowiedzialnością karną w rozumieniu art 1 § 1 k.k. (odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia). Sąd Najwyższy, jeszcze pod rządami ustawy lustracyjnej z 1997 roku, w postanowieniu siedmiu sędziów z dnia 28 września 2006 r, sygn. I KZP 20/06 (LEX nr 196396), wskazał na możliwości zastosowania w postępowaniu lustracyjnym art. 30 k.k. wyłącznie na zasadzie dopuszczalnej analogii na korzyść. Jednocześnie opowiedział się za wąską interpretacją art. 116 k.k., zgodnie z którą użytemu w tym przepisie pojęciu „odpowiedzialność karna” nie można nadawać takiego samego sensu, jak przyjmowanemu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, pojęciu „odpowiedzialności karnej” na gruncie art. 42 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej: „Pojęcie „odpowiedzialności karnej”, użyte w art. 116 k.k., nie zostało wprawdzie w tym kodeksie zdefiniowane, ale na podstawie analizy całokształtu jego przepisów można jednoznacznie ustalić jego znaczenie. Zgodnie z art. 1 § 1 k.k. „odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”, z czego wynika, że „odpowiedzialność karna” to odpowiedzialność za „czyn zabroniony pod groźbą kary”. Natomiast pojęcia „czyn zabroniony” oraz „kara” zostały zdefiniowane w kodeksie karnym (odpowiednio – w art. 115 § 1 k.k. oraz w art. 32 i 322 § 1 k.k.). Zasadnicze znaczenie ma tu zwłaszcza definicja legalna terminu „kara”, mająca postać tzw. definicji przez wyliczenie i sprowadzająca się do katalogu zamkniętego. W konsekwencji, „odpowiedzialnością karną” w rozumieniu przepisów kodeksu karnego, w tym również jego art. 116, jest wyłącznie odpowiedzialność związana z zagrożeniem zastosowania któregoś z sześciu rodzajów kar, wyliczonych we wskazanych wyżej przepisach. Ustawa lustracyjna, odwołująca się do rozwiązań o charakterze represyjnym, nie przewiduje jednak żadnego z zagrożeń wymienionych w art. 32 oraz art. 322 § 1 k.k.

Nie można przy tym tracić z pola widzenia tego, że art. 116 k.k. nakazuje stosować przepisy części ogólnej wprost, a nie w sposób „odpowiedni”. Zastosowanie przez sąd art. 30 k.k., z odwołaniem się do przepisu odsyłającego, jakim jest art. 116 k.k., jest więc możliwe wyłącznie wówczas, gdy prowadzone przez sąd postępowanie ma na celu stwierdzenie popełnienia „przestępstwa”, i to nie w znaczeniu „ogólnym” ale takim, jakim posługuje się kodeks karny. Kodeks ten przesądza, że przestępstwo może być wyłącznie występkiem lub zbrodnią, te zaś pojęcia definiowane są w sposób czysto formalny ze wskazaniem na rodzaj i wysokość grożącej za ich popełnienie kary. Złożenie nieprawdziwego oświadczenia lustracyjnego jako typ pewnego zachowania nie ma tych cech.”

Wspomniana w powyższym judykacie kwestia stosowania w postępowaniu lustracyjnym art. 30 k.k. okazała się aktualna i doczekała stosunkowo bogatego orzecznictwa w przypadkach osób lustrowanych, które pełniły służbę w niektó-

rych jednostkach organów bezpieczeństwa państwa (Wydziałów Łączności Wojewódzkich Urzędów Spraw Wewnętrznych). Jednak to zagadnienie wychodzi poza ramy niniejszej publikacji, zatem nie będzie tu szerzej rozwijane.

3. Przygotowanie postępowania lustracyjnego

Zadania Biura Lustracyjnego Instytutu Pamięci Narodowej, jak już wspomniano, określone zostały w ustawie o IPN w rozdziale 5A – Funkcje Lustracyjne Instytutu Pamięci⁹. Realizowane są w trzech, wzajemnie się uzupełniających obszarach. Pierwszy związany jest z katalogowaniem oświadczeń lustracyjnych, drugi – ich analizą i ewentualnym przygotowaniem postępowań lustracyjnych, trzeci – tworzeniem publikowanych na stronie Instytutu, w formie biuletynu informacji publicznej, czterech katalogów, tj. kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL, funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa państwa, osób rozpracowywanych oraz osób aktualnie pełniących funkcje publiczne¹⁰. Szczególnie istotne znaczenie z punktu widzenia transparentności życia publicznego ma ostatni ze wskazanych katalogów, który jest na bieżąco uzupełniany wraz

⁹ Art. 52a Do zadań Biura Lustracyjnego należy w szczególności: 1) prowadzenie rejestru oświadczeń lustracyjnych, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów; 2) analiza oświadczeń lustracyjnych oraz zbieranie informacji niezbędnych do prawidłowej ich oceny; 3) przygotowywanie postępowań lustracyjnych; 4) sygnalizowanie odpowiednim organom o niewywiązywaniu się organów pozasądowych z obowiązków nałożonych przez ustawę; 5) utracił moc; 6) przygotowywanie i publikowanie na podstawie dokumentów zgromadzonych w archiwum Instytutu Pamięci katalogów zawierających dane osobowe pracowników, funkcjonariuszy i żołnierzy organów bezpieczeństwa państwa, ze wskazaniem stopnia służbowego zajmowanych stanowisk, oraz organów bezpieczeństwa państwa, w których pełnili służbę lub pracowali; 7) przygotowywanie i publikowanie katalogów zawierających dane osobowe osób, wobec których zachowały się dokumenty świadczące o tym, że organy bezpieczeństwa państwa zbierały o nich informacje na podstawie celowo gromadzonych danych, w tym w sposób tajny, a wobec osób tych nie stwierdzono istnienia dokumentów świadczących, że byli pracownikami, funkcjonariuszami, żołnierzami organów bezpieczeństwa państwa lub współpracowali z organami bezpieczeństwa państwa; przed umieszczeniem w katalogu należy uzyskać zgodę osoby, której te dane dotyczą, a w przypadku śmierci tej osoby – zgodę osoby najbliższej zmarłego w rozumieniu art. 115 § 11 Kodeksu karnego, od uzyskania zgody odstępuje się, jeżeli od chwili śmierci tej osoby minęło co najmniej 20 lat, a w przypadku bezsprzecznego ustalenia braku osób uprawnionych do wyrażenia zgody, umieszczenie w katalogu następuje na podstawie decyzji Prezesa Instytutu Pamięci; 8) przygotowywanie i publikowanie katalogów zawierających dane osobowe osób, które zajmowały kierownicze stanowiska w byłej Polskiej Partii Robotniczej i byłej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej oraz Zjednoczonym Stronnictwie Ludowym i Stronnictwie Demokratycznym, a także były członkami Rady Ministrów oraz pełniły funkcje sekretarzy i podsekretarza stanu państwa komunistycznego do dnia 23 sierpnia 1989 r. lub były w tym okresie kierownikami i zastępcami kierowników centralnych organów administracji państwowej, centralnych urzędów państwowych.

¹⁰ <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/>, dostęp 19 września 2023 r.

z obejmowaniem przez nowe osoby, urodzone przed 1 sierpnia 1972 roku, funkcji publicznych wskazanych w art. 22 ust. 1 ustawy lustracyjnej.

Czynności wskazane w opisywanym rozdziale w obszarze przygotowania postępowania lustracyjnego prowadzone są przez prokuratora Biura Lustracyjnego/oddziałowego biura lustracyjnego. Powstaje zatem pytanie, czy skoro prowadzi je prokurator, to są one tożsame z prowadzeniem postępowania przygotowawczego w rozumieniu kodeksu postępowania karnego?

Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 5 października 2000 roku w sprawie o sygn. II KKN 271/00, LEX nr 44302 zauważył: „(...) Autorzy kasacji sami przyznają, że postępowanie przed sądem lustracyjnym poprzedzone jest czynnościami, które określają ostrożnie jako „swoiste postępowanie przygotowawcze”. W istocie funkcje tych czynności odpowiadają czynnościom sprawdzającym, poprzedzającym wszczęcie postępowania w procesie karnym.” W postanowieniu z dnia 12 marca 2008 r., sygn. II KZ 3/08, LEX nr 369727 Sąd Najwyższy stwierdził między innymi: „(...) dla określenia wszelkich czynności, m.in. Rzecznika Interesu Publicznego, poprzedzających złożenie wniosku o wszczęcie postępowania lustracyjnego, jak również i tych, które podejmowane były pomiędzy złożeniem wniosku a decyzją sądu o wszczęciu postępowania lub odmowie jego wszczęcia, termin „postępowanie lustracyjne” nie był używany. I tak, w przypadku powstania wątpliwości co do zgodności oświadczenia (lustracyjnego) z prawdą, Rzecznik informował o tym osobę, na której ciąży obowiązek złożenia oświadczenia, a także informował ją o możliwości złożenia wyjaśnień (art. 17b ust 1 ustawy lustracyjnej z 1997 r.), zaś w terminie 6 miesięcy od doręczenia tej informacji albo składał wnioski do sądu o wszczęcie postępowania lustracyjnego, albo powiadamiał osobę, na której ciążył obowiązek złożenia oświadczenia, o braku podstaw do złożenia takiego wniosku (art. 17b ust 2 tej ustawy). W innym miejscu tego orzeczenia, mając na względzie wykładnię językową, Sąd Najwyższy stwierdził: „Wszak postępowanie lustracyjne, a to stosownie do treści przepisu 18a ust 1 ustawy lustracyjnej z 1997 r. aby się toczyło, musiało być najpierw wszczęte (wszczynać – zaczynać jaką akcją, dawać czemuś początek, rozpoczynać – M. Szymczak (red.), Słownik języka polskiego, Warszawa 1981, s. 774), trudno więc dla tej fazy postępowania, która poprzedza wszczęcie, przypisywać to samo znaczenie, jakie ustawodawca przyznał etapowi zapoczątkowanemu wydaniem orzeczenia sądu lustracyjnego po myśli tego właśnie przepisu. Ugruntowanie tej tezy w orzecznictwie lustracyjnym zawiera postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2021 r., sygn. V KK 160/21, LEX nr 3269663: „Do prowadzenia śledztw przez Instytut Pamięci Narodowej stosuje się wprost przepisy k.p.k. jedynie w zakresie realizowania funkcji śledczej IPN (rozdział 5 ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu). Przepisów k.p.k. nie stosuje się więc w zakresie realizowania funkcji lustracyjnej, której dotyczą przepisy, znajdujące

ce się w rozdziale 5a ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Śledztwo prowadzone przez Instytut Pamięci Narodowej, do którego ustawodawca nakazał stosować przepisy k.p.k. jest wyłącznie śledztwem, o jakim mowa w art. 45 ust. 1 ustawy. Śledztwa takiego nie stanowią natomiast działania Instytutu Pamięci Narodowej, podejmowane w związku ze złożonym oświadczeniem lustracyjnym, jeszcze przed wszczęciem postępowania lustracyjnego”. Podobnie wypowiedział się Sąd Apelacyjny w Szczecinie w postanowieniu z dnia 12 listopada 2020 r., sygn. II AKa 166/20, LEX nr 3264106: „Art. 19 ustawy z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów stanowi wprost, że w zakresie nieuregulowanym jej przepisami do postępowania lustracyjnego, w tym odwoławczego oraz kasacyjnego, stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania karnego. Skoro takie unormowanie zostało zamieszczone w rozdziale „Postępowanie lustracyjne”, to „odpowiednie” stosowanie przepisów Kodeksu postępowania karnego może mieć miejsce dopiero po wszczęciu postępowania lustracyjnego (w trybie określonym w art. 20 ww. ustawy), nie zaś na etapie czynności przygotowawczych je poprzedzających. Natomiast przed wszczęciem postępowania lustracyjnego, „odpowiednie” stosowanie przepisów Kodeksu postępowania karnego ma zakres ograniczony, do czynności ściśle określonych w przepisie art. 52e ust. 3a (w zw. z art. 52a pkt 3) ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu”.

4. Etapy weryfikacji oświadczeń lustracyjnych

Zgodnie z art. 52e ust. 1 ustawy o IPN analizy oświadczeń lustracyjnych dokonuje się z uwzględnieniem kolejności, według której zostały wymienione funkcje publiczne w art. 22 ust. 1 ustawy lustracyjnej¹¹. Warto w tym miejscu podkreślić, iż analiza oświadczeń lustracyjnych nie zawsze musi prowadzić do podejmowania czynności przygotowujących postępowanie lustracyjne. Prokurator, najczęściej oddziałowego biura lustracyjnego, po zarejestrowaniu kolejnej sprawy związanej z analizą oświadczenia lustracyjnego, w pierwszej kolejności zwraca się do Archiwum IPN w Warszawie oraz jego terenowych oddziałów i delegatur, celem przeprowadzenia kwerendy dla ustalenia, czy zachowały się jakiegokolwiek zapisy ewidencyjno-aktowe dotyczące danej osoby, wskazujące na zainteresowanie się nią przez organy bezpieczeństwa państwa. Na tym etapie czynności związane z weryfikacją prawdziwości oświadczenia lustracyjnego mają charakter w zasadzie histo-

¹¹ Ten artykuł ustawy lustracyjnej stanowi też podstawę do tworzenia czwartego katalogu publikowanego w Biuletynie Informacyjnym IPN.

ryczno-archiwalny. Prokurator, przy udziale i pomocy historyka stosownego referatu biura lustracyjnego/oddziałowego biura lustracyjnego, analizuje nadesłane materiały nie tylko pod kątem rozważenia ewentualnego wniesienia do sądu wniosku o wszczęcie postępowania lustracyjnego. Nie każda bowiem ujawniona w archiwum IPN „teczka” jest teczką personalną czy pracy tajnego współpracownika. Zgromadzony materiał dowodowy może dać podstawę jedynie do dokonania wpisu katalogowego. Możliwe jest także, że kwerenda w ogóle przyniesie wyniku negatywny. W takim stanie rzeczy analiza zgromadzonego materiału dowodowego nie prowadzi do wątpliwości co do zgodności z prawdą oświadczenia lustracyjnego, sprawa zostaje wówczas, na mocy zarządzenia prokuratora, pozostawiona bez dalszego biegu.

5. Działania prokuratora podejmowane w związku z powstaniem wątpliwości co do zgodności z prawdą oświadczenia lustracyjnego

Kwerenda może jednak dać wynik wskazujący na potencjalne służbowe, pracownicze lub agenturalne powiązanie osoby weryfikowanej z organem bezpieczeństwa państwa. Właściwe oddziałowe lub centralne archiwum IPN na tym etapie zazwyczaj przesyła odpowiedzi na zapytania kwerendalne w postaci kopii zapisów ewidencyjnych (kart rejestracyjnych z kartotek operacyjnych i wypisów z dzienników rejestracyjnych i archiwalnych wskazanych służb). Informuje także o zachowaniu lub nie materiałów w postaci teczek personalnych i pracy osobowych źródeł informacji (m.in. tajnych współpracowników, kontaktów operacyjnych itp.) lub osób pomagających służbom przy operacyjnym zdobywaniu informacji (dysponent Lokalu Kontaktowego).

6. Służba/praca w organach bezpieczeństwa państwa

W przypadku osób pełniących służbę lub świadczących pracę na rzecz organu bezpieczeństwa państwa sytuacja dowodowa jest dogodniejsza. Zachowała się w zasadzie ogromna większość akt personalnych tych osób, głównie ze względów emerytalnych. Ponadto resortowe biura emerytalne dysponują informacjami o charakterze i przebiegu służby osób weryfikowanych. Tym samym możliwe jest szybsze zgromadzenie materiału dowodowego przygotowującego postępowanie lustracyjne. Po zapoznaniu się z nadesłanymi aktami personalnymi i ewentualnie innymi materiałami związanymi z przebiegiem służby (pracy) osoby weryfikowanej w organie bezpieczeństwa państwa i stwierdzeniu, iż chodzi o służbę/pracę w tym organie, prokurator może już na tym etapie zrealizować obowiązek wynikający z art. 52e ust. 3 ustawy o IPN, zgodnie z którym w przypadku powstania wątpliwości co do zgodności

oświadczenia z prawdą, informuje o tym osobę, na której ciążył obowiązek złożenia oświadczenia, a także informuje o możliwości złożenia wyjaśnień, z której to czynności sporządza się protokół. Nie należy jednak zapominać o zastrzeżeniu wynikającym z art. 3a ust 3 ustawy lustracyjnej, zgodnie z którym służbą w rozumieniu ustawy nie jest pełnienie jej w organach, o których mowa w art 2., której obowiązek wynikał z ustawy obowiązującej w tym czasie (np. pełniona w jednostkach Wojskowej Służby Wewnętrznej zasadnicza służba wojskowa). Niekiedy w tym obszarze analizy prawdziwości oświadczeń lustracyjnych podnoszony był przez osoby weryfikowane problem oceny charakteru ich służby lub pracy jako w organach bezpieczeństwa państwa (głównie chodzi o pewne pionierzy pomocnicze funkcjonujące w ramach Służby Bezpieczeństwa, jakkolwiek zdarzają się także zastrzeżenia dotyczące jednostek wojskowych wchodzących w skład Zarządu II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego). Wymownym tego przykładem był casus funkcjonariuszy pełniących służbę w Wydziałach Łączności Wojewódzkich Urzędów Spraw Wewnętrznych pomiędzy 1984–1990. Część sądów orzekających w sprawach lustracyjnych tych funkcjonariuszy reprezentowało pogląd, że jednostki te wchodziły w skład Służby Bezpieczeństwa, inne zaś, że nie. Sprawa była tym bardziej istotna dla tych funkcjonariuszy, jeżeli zważyć na fakt, iż klasyfikacja wydziałów łączności jako jednostek SB wiązała się z konsekwencjami wpływającymi z przepisów ustaw „dezubekizacyjnych”¹², czyli radykalną obniżką emerytur resortowych. Zaistniałe rozbieżności w orzecznictwie sądów powszechnych spowodowały wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich do Sądu Najwyższego o rozstrzygnięcie zagadnienia prawnego polegającego na ustaleniu, czy osoba, która była funkcjonariuszem Wydziału Łączności Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w latach 1984–1990 i która na podstawie art. 149 ust. 1 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji (Dz. U. Nr 30, poz. 179, zwanej dalej ustawą o Policji) z chwilą rozwiązania Milicji Obywatelskiej stała się policjantem, jest osobą, która pełniła służbę w organach bezpieczeństwa państwa w rozumieniu art. 2 ust. 1 pkt 5 w zw. z art. 2 ust. 3 ustawy lustracyjnej. W dniu 26 maja 2021 roku Sąd Najwyższy w składzie siedmiu sędziów podjął uchwałę o sygn. I KZP 12/20 uznając, że osoba wy-

¹² Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o zmianie ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym żołnierzy zawodowych oraz ich rodzin oraz ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin (Dz. U. z 2009 r., Nr 24, poz. 145); ustawa z dnia 16 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin (Dz. U. z 2016 r., poz. 2270); ustawa z dnia 14 kwietnia 2023 r. o zmianie ustawy o służbie cywilnej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2023 r., poz. 1195).

mieniona we wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich jest osobą, która pełniła służbę w organach bezpieczeństwa państwa w rozumieniu art. 2 ust. 1 pkt 5 i ust. 3 ustawy lustracyjnej.

7. Wątpliwości co do zgodności z prawdą oświadczenia lustracyjnego osób, co do których zaistniało przypuszczenie, iż świadomie i tajnie współpracowały z ogniwami operacyjnymi lub śledczymi organów bezpieczeństwa państwa w charakterze tajnego informatora lub pomocnika przy operacyjnym zdobywaniu informacji

Do drugiej kategorii podmiotów, których prawdziwość oświadczeń lustracyjnych może zostać zakwestionowana w wyniku sprawdzeń archiwalnych należą osoby, co do których zachowały się materiały wskazujące na potencjalną współpracę z funkcjonariuszami organów bezpieczeństwa państwa w charakterze tajnych informatorów lub pomocników przy operacyjnym zdobywaniu informacji. Stosownie do treści art. 3a ust. 1 ustawy lustracyjnej z 2006 r. współpracą w rozumieniu ustawy jest świadoma i tajna współpraca z ogniwami operacyjnymi lub śledczymi organów bezpieczeństwa państwa w charakterze tajnego informatora lub pomocnika przy operacyjnym zdobywaniu informacji. Współpraca taka biorąc pod uwagę wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 listopada 1998 r., sygn. K 39/97 (OTK ZU 1998, nr 6, poz. 99, s. 559) oraz liczne orzeczenia Sądu Najwyższego, w tym postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 lipca 2006 r., sygn. II KK 160/06 (LEX nr 193040) musi spełniać pięć warunków:

- musi polegać na kontaktach z organami bezpieczeństwa państwa i przekazywaniu informacji tym organom,
- musi mieć charakter świadomy, co oznacza, że osoba współpracująca musiała zdawać sobie sprawę, że osoba, z którą nawiązała kontakt, jest przedstawicielem jednej ze służb wymienionych w art. 2 ust.1 ustawy,
- winna być tajna, co oznacza, że fakt nawiązania współpracy, a także jej przebieg, ma pozostać tajemnicą, w szczególności wobec tych osób i środowisk, których miały dotyczyć przekazywane informacje,
- współpraca musi wiązać się z operacyjnym zdobywaniem informacji przez służby wymienione w art. 2 ustawy,
- nie może ograniczać się do samej deklaracji woli, lecz winna materializować się w świadomie podejmowanych konkretnych działaniach w celu urzeczywistnienia podjętej współpracy.

Aktywność prokuratora ukierunkowana jest zatem na zgromadzeniu dowodów wskazujących na istnienie każdej z wymienionych przesłanek, przede wszystkim na materializację współpracy. Zgodnie z art 52 a pkt 3a usta-

wy o IPN prokurator Biura Lustracyjnego i oddziałowego biura lustracyjnego może żądać nadesłania lub przedstawienia akt oraz dokumentów i pisemnych wyjaśnień, a w razie potrzeby przesłuchiwać świadków, zasięgać opinii biegłych oraz dokonywać zatrzymania rzeczy lub przeszukania, a także może stosować kary porządkowe. Do tych czynności stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania karnego. Nie ulega wątpliwości, iż już na tym etapie działania prokuratora lustracyjnego ważne jest, aby realizował on podstawowe zasady prawa procesowego i dowodowego takie jak zasada prawdy materialnej, obiektywizmu czy swobodnej oceny dowodów¹³. Z treści wskazanych wyżej przepisów wynika, iż w czynnościach p.p.l. (jak również w postępowaniu lustracyjnym), kluczową rolę pełnią takie środki dowodowe, jak dokumenty, wyjaśnienia osoby weryfikowanej (potencjalnego lustrowanego), zeznania świadków i opinie biegłych (głównie z zakresu badania pisma ręcznego).

8. Dokumenty organów bezpieczeństwa państwa

Gromadzone w toku czynności p.p.l. dokumenty wytworzone przez organy bezpieczeństwa państwa w latach 1944–1990 stanowią podstawowy materiał dowodowy służący weryfikacji prawdziwości oświadczenia lustracyjnego i kierujący dalsze działania prokuratora. Punktem wyjścia w tym zakresie są wspomniane wyżej odpowiedzi nadesłane z archiwum IPN do oddziałowych biur lustracyjnych, mogących zawierać odpisy z dzienników rejestracyjnych i archiwalnych oraz różnego rodzaju kart rejestracyjnych wydziałów ewidencji operacyjnej organów bezpieczeństwa państwa. Zapisy zawarte na tych dokumentach wskazują, czy dana osoba była „w zainteresowaniu” organów bezpieczeństwa państwa oraz jaki charakter miało to zainteresowanie. Jak już wspomniano, nie zawsze zapisy te muszą wskazywać na to, iż dana osoba współpracowała z tymi organami w charakterze tajnego informatora lub pomocnika przy operacyjnym zdobywaniu informacji (mogą to być zapisy dotyczące opracowania osoby w związku z dostępem do danych niejawnych lub mobilizacyjnych, uzyskaniem książeczki żeglarskiej). Dużą grupę stanowią osoby, które mają w zasobach archiwalnych teczkę paszportową lub funkcjonariusza ORMO. Takie zapisy i uzyskane na ich podstawie akta nie powodują stanu niepewności co do zgodności z prawdą oświadczenia lustracyjnego i prokurator po zapoznaniu się z nimi kończy na tym etapie czynności p.p.l., wydając stosowne zarządzenie.

Kolejną kategorią są zapisy wskazujące na zainteresowanie daną osobą jako rozpracowywaną przez organy bezpieczeństwa państwa w ramach prowadzenia przez te osoby działalności antysocjalistycznej. Jakkolwiek

¹³ B. Zygmont, *Zasada swobodnej oceny dowodów w postępowaniu lustracyjnym*, *Palestra* 2006, nr 51/9–10(585–586), s. 68–83.

w takim wypadku czynności p.p.l. nie są ukierunkowane na złożenie wniosku o wszczęcie postępowania lustracyjnego, to prowadzona jest kwerenda celem pozyskania materiałów archiwalnych dla dokonania wpisu dla potrzeb katalogu osób rozpracowywanych, publikowanego na internetowej stronie biuletynu informacji publicznej IPN.

Gdy natomiast z treści zapisów ewidencyjno-kartotecznych wynika, iż osoba potencjalnie lustrwana pozostawała w zainteresowaniu operacyjnym jako osobowe źródło informacji lub pomocnik przy ich operacyjnym gromadzeniu, prokurator zleca pogłębioną kwerendę archiwalną zmierzającą do ustalenia, czy relacja danej osoby z organem bezpieczeństwa państwa wyczerpała pięć wyżej wskazanych elementów współpracy. W szczególności, ustalane jest, czy zachowały się teczki personalne i pracy tajnych współpracowników, teczki kontaktów operacyjnych, dysponentów lokali kontaktowych itp. Analizuje się zapisy kart ewidencyjnych pod kątem ustalenia personaliów funkcjonariusza/oficera rejestrującego/prowadzącego daną osobę, celu pozyskania („po jakim zagadnieniu”, do jakiej sprawy operacyjnej, obiektowej). Ponadto kwerendą obejmuje się materiały dotyczące funduszu operacyjnego w okresie rejestracji, sprawy operacyjne, prowadzone przed daną jednostką w tym czasie, akta kontroli i nadzoru, wykazy meldunków do jednostek wyższego rzędu i centralnych, akta osobowych źródeł informacji pozostających „na kontakcie” funkcjonariusza/oficera prowadzącego, akta lokali kontaktowych, w których źródło ewentualnie było przyjmowane. Przedmiotem analizy są także akta osobowe funkcjonariusza/oficera prowadzącego, przełożonego i innych, którzy zapoznawali się z teczkami personalnymi i pracy (szczególnie z zawartymi w nich opiniami, informacjami o nagrodach, karach i postępowaniach służbowych oraz dyscyplinarnych). Akta te są także wykorzystywane do wpisów w katalogu funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa państwa.

Zawarte w materiałach archiwalnych informacje dotyczące okoliczności związanych z rozpracowywaniem typowanych do współpracy osób, ich opracowaniem, pozyskaniem do współpracy, jej przebiegiem oraz charakterystyką tych osób, mają postać notatek urzędowych. Także informacje zawarte w teczkach pracy pochodzące od osobowych źródeł informacji niejednokrotnie mają formę notatek służbowych, sporządzonych przez funkcjonariuszy/oficerów organów bezpieczeństwa państwa na podstawie rozmowy ze swoim źródłem. Okoliczność ta może w toku postępowania dowodowego budzić wątpliwości interpretacyjne, jeśli zważyć na treść art. 174 k.p.k., zgodnie z którym dowodu z wyjaśnień oskarżonego (tu lustrwanego – przyp. autora) lub z zeznań świadków, nie wolno zastępować treścią pism, zapisków lub notatek urzędowych. Rzecz w tym, iż ustawa lustracyjna w art. 3 zawiera legalną definicję dokumentów organów bezpieczeństwa państwa, którymi w jej myśl są wszelkie nośniki informacji, niezależnie od formy przechowywania informacji, w tym w szczególności: akta, kartoteki, rejestry, pliki

komputerowe, pisma, mapy, plany, filmy i inne nośniki obrazu, nośniki dźwięku i wszelkich innych form zapisu, a także kopie, odpisy i inne duplikaty tych nośników informacji oraz niezbędne do analizy informacji środki pomocnicze, a w szczególności programy na użytek zautomatyzowanego przetwarzania danych – podlegające przekazaniu do archiwum Instytutu Pamięci Narodowej na podstawie przepisów ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej (która to ustawa w art. 7 zawiera tożsamą definicję). Ponadto, jak wcześniej wspomniano, postępowanie lustracyjne jest specyficznym postępowaniem, zaś czynności je przygotowujące nie są postępowaniem przygotowawczym w rozumieniu ustawy karnoprocesowej. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 5 października 2000 r., sygn. II KKN 332/00 (LEX nr 50908) tak rozstrzygnął to zagadnienie: „Zastąpić można tylko taki dowód, który istnieje. Poza tym przepis art.174 k.p.k. należy łączyć z art 393 § 1 k.p.k. Przepis ten zezwala na odczytanie wszelkich dokumentów urzędowych, natomiast w zdaniu drugim przewiduje zakaz odczytywania notatek urzędowych, ale dotyczący tylko tych czynności, z których wymagane jest spisanie protokołu. Jakże zaś czynności wymagają spisania protokołu, określa wyczerpująco przepis § 1 art. 143 k.p.k. a oczywiste jest przecież, że przebieg spotkania oficera prowadzącego z osobą współpracującą nie wymaga sporządzenia protokołu. Zatem sąd lustracyjny nie popełnił jakiegokolwiek uchybienia, zaliczając do materiału dowodowego notatki urzędowe sporządzone przez oficera prowadzącego. Odrębną sprawą jest kwestia wartości dowodowej tego rodzaju notatek, zwłaszcza ich wiarygodności”. Innymi słowy notatki te, podobnie jak wszelkiego rodzaju zapisy ewidencyjno-kartoteczne (wypisy z dzienników rejestracyjnych, kart ewidencji operacyjnej) podlegają swobodnej ocenie sądu, zgodnie z dyrektywą wynikającą z art 7 k.p.k., na równi z zeznaniami świadków czy wyjaśnieniami lustrowanego.

9. Zeznania świadków

Po zgromadzeniu materiału dokumentarno-archiwalnego i jego opracowaniu, prokurator przystępuje do przesłuchania świadków. Do czynności tych, jak już wspomniano, stosuje się odpowiednio przepisy k.p.k. Oznacza to m.in. iż przysługują im uprawnienia wynikające z art. 182 k.p.k. i 183 k.p.k. Odpowiedzialność karna za składanie fałszywych zeznań służących za dowód w postępowaniu lustracyjnym, o czym już była mowa, jest określona nie w art 233 k.k., lecz w Rozdziale 5 ustawy lustracyjnej.

Wśród świadków niewątpliwie największą grupę stanowią funkcjonariusze/oficerowie organów bezpieczeństwa państwa, mający związek z tymi materiałami (o ile jeszcze żyją). Praktyka czynności p.p.l. wskazuje, iż niejednokrotnie, z uwagi na stan zdrowia świadka i/lub miejsce zamieszkania, czynność ta jest wykonywana albo w ramach pomocy prawnej, albo w jego miejscu

zamieszkania. Ponadto świadkowie ci, wbrew powszechnej opinii¹⁴, nie zeznają nagminnie, iż fałszowali dokumentację operacyjną. Opisują swoją służbę i metodykę pracy operacyjnej, wskazując, iż za nieprawidłowości czy fałszowanie w jej toku naraziliby się na odpowiedzialność służbową czy karną. Niejednokrotnie nie pamiętają okoliczności towarzyszących nawiązaniu i przebiegu współpracy z konkretnym osobowym źródłem informacji czy innym pomocnikiem w operacyjnym zdobywaniu informacji. Podczas okazania im dowodowych materiałów archiwalnych, w których wytworzeniu brali udział, w zdecydowanej większości potwierdzają ich autentyczność. Zdarza się oczywiście, że funkcjonariusze/oficerowie organów bezpieczeństwa państwa w swoich zeznaniach podważają dokumentację archiwalną, chcąc w ten sposób pomóc osobom lustrowanym. Można odnieść wrażenie, iż już w momencie sporządzania i gromadzenia dokumentacji operacyjnej świadkowie ci mieli świadomość, iż materiały te za kilkadziesiąt lat będą wykorzystywane w procesach lustracyjnych oraz że zostaną w związku z ich wytworzeniem pozbawieni uposażenia emerytalnego. Tymczasem, co wynika także z treści przesłuchań w charakterze świadka funkcjonariuszy/oficerów organów bezpieczeństwa państwa, jakiegokolwiek fałszerstwa w tym zakresie groziły funkcjonariuszom odpowiedzialnością karną, dyscyplinarną i służbową. Teczki personalne i pracy osobowych źródeł informacji, teczki lokali kontaktowych, spraw operacyjnych itp. były przedmiotem nie tylko bieżącej pracy operacyjnej ale również działań nadzorczych bezpośrednich przełożonych i różnego rodzaju kontroli, czy to dorywczych czy też okresowych, prowadzonych przez jednostki nadrzędne. Informacje uzyskiwane od źródeł trafiały zarówno do teczek spraw operacyjnych, jak i, o czym wspomniano, stanowiły podstawę do sporządzania meldunków operacyjnych dla jednostek wyższego rzędu i centrali. Można również wskazać, że działania samych agentów były weryfikowane na podstawie informacji pochodzących od innych agentów, z czego sporządzano dokumentację. Dlatego niewątpliwym nadużyciem jest przyjmowanie generalnego domniemania nierzetelności czy też fałszywości tych dokumentów. Warto w tym miejscu wskazać, iż ujawnienie w toku czynności p.p.l. czy postępo-

---

¹⁴ Bogumił Zygmunt w swojej publikacji „Zasada swobodnej oceny...” przytacza opinię b. Rzecznika Interesu Publicznego Bogusława Nizieńskiego i jego b. Zastępcy Krzysztofa Kauby, zawartą w artykule ich autorstwa *Lustracja (w:) Ius et Lex. Księga Jubileuszowa ku czci Profesora Adama Strzembosza* Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2002, s. 345: „Przede wszystkim należy podkreślić postawę świadków – byłych funkcjonariuszy UB, SB Informacji Wojskowej i Wojskowej Służby Wewnętrznej, którzy uzyskiwali informacje od tajnych współpracowników. Znakomita większość tych funkcjonariuszy stała w obronie osób lustrowanych. Kwestionują prawdziwość dokumentów sporządzonych przed 1990 r. i minimalizują znaczenie uzyskiwanych informacji. Twierdzą, że fałszowali materiały operacyjne, żeby wykazać się sukcesem, nawet wówczas, gdy było oczywiste, że działali pod kontrolą kilku przełożonych. Niejednokrotnie odwołują przed sądem zeznania, złożone przy pierwszym przesłuchaniu przez Rzecznika Interesu Publicznego”.

wania lustracyjnego, fałszowania dokumentów operacyjnych rodzi odpowiedzialność karną funkcjonariusza państwa komunistycznego, gdyż stanowi zbrodnię komunistyczną w rozumieniu art 2 ustawy o IPN¹⁵.

Pozostałą kategorią świadków są osoby z najbliższego otoczenia osoby lustrowanej (rodzina, współpracownicy, sąsiedzi), którzy mogą mieć wiedzę na tematy związane z weryfikacją prawdziwości oświadczenia lustracyjnego. Wreszcie są to osoby biorące udział w procedurze złożenia oświadczenia lustracyjnego, gdy pojawią się wątpliwości co do okoliczności związanych z jego złożeniem i możliwością zaistnienia nieprawidłowości na tym polu.

10. Wyjaśnienia osoby lustrowanej

Zgodnie z art. 21 ust. 1 ustawy lustracyjnej do osoby poddanej postępowaniu lustracyjnemu, zwanej dalej osobą ilustrowaną, mają zastosowanie przepisy dotyczące oskarżonego w postępowaniu karnym. Nie oznacza to jednak, iż osobą, którą powiadomiono o wątpliwości co do zgodności z prawdą oświadczenia lustracyjnego uważa się za podejrzanego (zob. art. 71 k.p.k.), gdyż powiadomienie to nie jest tożsame z wydaniem postanowienia o przedstawieniu zarzutów, o czym była już mowa. Osoba, którą w toku weryfikacji jej oświadczenia lustracyjnego powiadomiono o wątpliwościach co do jego prawdziwości, może, ale nie musi w związku z tym stawić się w siedzibie oddziałowego biura lustracyjnego celem złożenia wyjaśnień. Co więcej nie ma obowiązku także uczestniczyć w postępowaniu lustracyjnym przed sądem¹⁶. Nie stosuje się także wobec niej środków zapobiegawczych przewidzianych w tym

¹⁵ Zbrodniami komunistycznymi, w rozumieniu ustawy, są czyny popełnione przez funkcjonariuszy państwa komunistycznego w okresie od dnia 8 listopada 1917 r. do dnia 31 lipca 1990 r., polegające na stosowaniu represji lub innych form naruszania praw człowieka wobec jednostek lub grup ludności bądź w związku z ich stosowaniem, stanowiące przestępstwa według polskiej ustawy karnej obowiązującej w czasie ich popełnienia. Zbrodniami komunistycznymi są również czyny popełnione przez tych funkcjonariuszy w okresie, o którym mowa w zdaniu poprzedzającym, zawierające znamiona czynów zabronionych określonych w art. 187, 193 lub 194 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny albo art. 265 § 1, art. 266 § 1, 2 lub 4 lub art. 267 ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny, dokonane przeciwko dokumentom w rozumieniu art. 3 ust. 1 i 3 ustawy z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów (Dz. U. z 2021 r., poz. 1633 oraz z 2022 r., poz. 1459 i 1512) na szkodę osób, których te dokumenty dotyczą.

¹⁶ „Zgodzić się trzeba z prokuratorem, że w postępowaniu lustracyjnym pozycję procesową lustrowanego tj. jego prawa i obowiązki regulują przepisy dotyczące oskarżonego w postępowaniu karnym. Zgodnie z tymi przepisami udział lustrowanego w rozprawie sądowej jest jego prawem, a nie obowiązkiem(...). Nie można zgodzić się, że obowiązkiem sądu było spowodowanie stawienia lustrowanego na rozprawie, aby mógł z tego prawa (do złożenia wyjaśnień – przyp. autora) skorzystać”. Orzeczenie Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 24 listopada 2022 r., sygn. II AKa 62/22 (niepubl.).

kodeksie, nie poddaje się także badaniom lekarskim, w szczególności nie bada się jej dla ustalenia jej stanu psychicznego w momencie składania oświadczenia lustracyjnego. Należy w tym miejscu wskazać na doskonale obrazującą tę kwestię postanowienie Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 8 marca 2023 r. w sprawie o sygn. II AKz 157/23, uchylające postanowienie Sądu Okręgowego w Gdańsku w przedmiocie odmowy wszczęcia postępowania lustracyjnego z uwagi na nieprzeprowadzenie badania sądowo-psychiatrycznego osoby, którą powiadomiono o wątpliwościach co do zgodności z prawdą oświadczenia lustracyjnego i od której przyjęto wyjaśnienia: „Zauważyć wszak należy, że aktualne uregulowania normatywne, tak ustawy lustracyjnej, jak i ustawy o IPN, wbrew przekonaniu Sądu Okręgowego, nie dają podstaw do przyjęcia, iż na etapie przygotowania postępowania lustracyjnego we wszelkich nieuregulowanych kwestiach (w tym, co do gwarancji procesowych osoby składającej oświadczenie lustracyjne), należy stosować odpowiednio przepisy kodeksu postępowania karnego. Sąd *meriti* niezasadnie przyjął też, że osoba, na której ciąży obowiązek złożenia oświadczenia i którą prokurator w myśl art. 52e ust. 3 ustawy o IPN informuje o powstaniu wątpliwości, co do zgodności tego oświadczenia z prawdą, ma *de facto* w brzmieniu obowiązujących przepisów, status osoby podejrzanej o „kłamstwo lustracyjne” i w związku z tym winna mieć zapewnione wszelkie procesowe gwarancje podejrzanego. Wszak ustawa lustracyjna w art. 19 wyraźnie stanowi, że w zakresie nieuregulowanym jej przepisami, do postępowania lustracyjnego, w tym odwoławczego oraz kasacyjnego, stosuje się odpowiednio przepisy kodeksu postępowania karnego. Zauważyć jednak należy, że przepis ten został umieszczony w rozdziale zatytułowanym „Postępowanie lustracyjne”, wobec czego odpowiednie stosowanie kodeksu postępowania karnego do osoby, wobec której zachodzą wątpliwości, czy złożyła zgodne z prawdą oświadczenie lustracyjne, może mieć miejsce dopiero na tym etapie, nie zaś w fazie wstępnej, przygotowującej właściwe postępowanie lustracyjne (...). Zauważyć też trzeba, że postępowanie przygotowujące postępowanie lustracyjne uregulowane jest w art. 52e ust. 3a ustawy o IPN, który stanowi co prawda, że Prokurator Biura Lustracyjnego i Oddziałowego Biura Lustracyjnego, w ramach czynności określonych w art. 52a pkt 3 ustawy o IPN, a zatem czynności mających na celu przygotowywanie postępowań lustracyjnych, może żądać nadesłania lub przedstawienia akt oraz dokumentów i pisemnych wyjaśnień, a w razie potrzeby przesłuchiwać świadków, zasięgać opinii biegłych oraz dokonywać zatrzymania rzeczy lub przeszukania, a także może stosować kary porządkowe i że do tych czynności stosuje się odpowiednio przepisy kodeksu postępowania karnego. Rację ma jednak prokurator wskazując, że jeżeli chodzi o wymienioną w tym przepisie możliwość zasięgnięcia opinii biegłych, to nie obejmuje to uprawnień do przeprowadzenia opinii sądowo-psychiatrycznej czy też innej opinii o stanie zdrowia osoby zobowiązanej do złożenia oświadczenia lustracyjnego, albowiem

opinia taka – zgodnie z art. 74 § 2 pkt. 1 i 2 k.p.k. – może być przeprowadzona jedynie wobec podejrzanego bądź oskarżonego. Tym samym więc na etapie czynności przygotowujących postępowanie lustracyjne, a zatem czynności mających miejsce przed złożeniem do sądu – w trybie art. 52 e ust. 4 ustawy o IPN – wniosku o wszczęcie postępowania lustracyjnego, prokurator ma do czynienia z „osobą, na której ciąży obowiązek złożenia oświadczenia”, która nie ma statusu podejrzanego i co do której nie stosuje się przepisów ustawy kodeks postępowania karnego dotyczących osoby taki status już posiadającej. Innymi słowy zatem, „osoba, na której ciąży obowiązek złożenia oświadczenia” staje się „osobą lustrowaną” dopiero po wszczęciu postępowania lustracyjnego i dopiero od tego momentu, stosownie do art. 21 ust. 1 ustawy lustracyjnej, mają wobec niej zastosowanie przepisy dotyczące oskarżonego w postępowaniu karnym, a zatem także przepisy dotyczące możliwości poddania takiej osoby badaniom przez biegłego odpowiedniej specjalności czy dotyczące ustanowienia dlań obrońcy z urzędu. Podobne stanowisko zajął też Sąd Apelacyjny w Krakowie, który w swym postanowieniu z dnia 23 czerwca 2009 r. w sprawie o sygn. II AKz 228/09 (Legalis nr 216817) wyraźnie stwierdził, że „przepisy kodeksu postępowania karnego stosuje się dopiero od wszczęcia postępowania lustracyjnego i dopiero od tej pory osoba mająca złożyć oświadczenie staje się osobą lustrowaną, do której stosuje się przepisy dotyczące oskarżonego (art. 21 ust. 1 ustawy lustracyjnej)”.

Skarżący trafnie wskazał zatem, że czynności, które wykonuje w trakcie analizowania oświadczeń lustracyjnych i przygotowujących postępowanie lustracyjne nie są ani dochodzeniem, ani śledztwem, na etapie których to faz postępowania przygotowawczego stosuje się przepisy kodeksu postępowania karnego. Odpowiednie zastosowanie przepisów wskazanej ustawy karnoprocesowej ma bowiem miejsce dopiero po wszczęciu postępowania w trybie określonym w art. 20 ustawy lustracyjnej.

Mając powyższe na uwadze słuszność przyznać trzeba prokuratorowi, że pomimo wiedzy o problemach zdrowotnych I. K. nie mógł powołać biegłego lekarza, który oceniłby jej stan zdrowia i wypowiedział się, czy wymieniona może brać udział w postępowaniu przygotowującym postępowanie lustracyjne – wszak żaden przepis ustawy lustracyjnej ani ustawy o IPN nie daje prokuratorowi możliwości ani powołania biegłego lekarza celem oceny stanu zdrowia osoby, na której ciąży obowiązek złożenia oświadczenia lustracyjnego ani występowania do sądu z wnioskiem o ustanowienie dla takiej osoby obrońcy z urzędu, albowiem możliwość taka istnieje – stosownie do treści art. 21 ust. 1 ustawy lustracyjnej – jedynie wobec „osoby lustrowanej”, a zatem osoby już poddanej postępowaniu lustracyjnemu. Prokurator nie mógł też – z uwagi na wątpliwości co do stanu zdrowia I. K. – zawiesić postępowania, albowiem zastosowanie przepisów kodeksu postępowania karnego o zawieszeniu postępowania możliwe jest wyłącznie – stosownie do art. 19

ustawy lustracyjnej – do postępowania lustracyjnego, a zatem do postępowania już wszczętego, a nie do postępowania, które ma na celu przygotowanie postępowania lustracyjnego”.

Praktyka postępowań lustracyjnych wskazuje, że w przypadku skorzystania z uprawnienia do złożenia wyjaśnień linia obrony osób lustrowanych bardzo często zmierza do podważania wiarygodności dokumentacji operacyjnej wytworzonej przez funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa państwa. Osoby te także wskazują, iż nie wiedziały o rejestracji jej w takiej czy innej kategorii operacyjnej. Z kolei, gdy przyznają, iż utrzymywali kontakty z funkcjonariuszami/oficerami służb, mówili o tym członkom swoich rodzin lub przełożonym w pracy, co w ich mniemaniu może obalić przesłankę tajności współpracy. Są także przypadki, gdy osoby weryfikowane podają, iż przed złożeniem oświadczenia lustracyjnego nie zapoznawały się z ustawą lustracyjną, bo nie miały czasu, nie wiedziały zatem jak je prawidłowo wypełnić. Wyjaśnienia te podlegają weryfikacji i swobodnej ocenie w przyzmacie pozostałego zgromadzonego materiału dowodowego, w szczególności poddaje je się dalszej weryfikacji dowodowej (np. poprzez przesłuchanie w charakterze świadków członków rodzin lub osób, które zostały wskazane jako poinformowane o kontaktach osoby weryfikowanej z organami bezpieczeństwa państwa. Jeśli chodzi o wiedzę osoby lustrowanej o rejestracji operacyjnej jako informatora lub pomocnika przy operacyjnym zdobywaniu informacji, to podkreślenia wymaga fakt materialnej, a nie formalnej definicji współpracy wskazanej w art. 3a ust. 1 ustawy lustracyjnej. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 2 października 2013 r. w sprawie o sygn. II KK 88/13 jasno określił, iż: „Z żadnego zapisu ustawy lustracyjnej ani też poglądów wypowiedzianych na tle tej ustawy w orzecznictwie sądowym (w tym także Trybunału Konstytucyjnego), nie wynika, aby warunkiem ustalenia współpracy z organami bezpieczeństwa była świadomość sposobu w jaki organy te dokonały rejestracji współpracownika, ustalonej dla niego kategorii czy nadanego mu pseudonimu”¹⁷. Wadliwe jest rozumienie przesłanki tajności współpracy przez utożsamianie jej z tajnością kontaktów w ogóle. Biorąc pod uwagę utrwalone orzecznictwo sądowe w zakresie tajności współpracy nawet przy założeniu, iż wiedzę o współpracy lustrowanego z organem bezpieczeństwa państwa posiadało kilka osób z najbliższego środowiska osoby lustrowanej, nie powoduje to, iż doszło do dekonspiracji współpracy. Z taką sytuacją mamy do czynienia jedynie w przypadku, gdy wiedzę o współpracy, jej zakresie i charakterze posiadają te środowiska i osoby, których dotyczą informacje przekazywane przez współpracownika¹⁸). Należy też podnieść, iż

---

¹⁷ Legalis nr 736845.

¹⁸ Por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 2016 r., sygn. II KK 52/16, (Legalis nr 1538647), Orzeczenie (jaki rodzaj orzeczenia?) Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 25 czerwca 2020 r., sygn. II Aka 22/20, niepubl.

„nie jest tak, że osoba lustrwana – przy składaniu oświadczenia – ma jakieś podmiotowe prawo do dowolnego kształtowania jego treści wyłącznie w oparciu o swoją pamięć i pobieżną wiedzę o okolicznościach mających istotne znaczenia dla jego prawdziwości. Samo sporządzenie i złożenie oświadczenia lustracyjnego nie jest też czynnością dokonywaną w sposób bezrefleksyjny, pod presją pośpiechu, bez zachowania należytej staranności”¹⁹.

11. Biegli

W sprawach, w których zachowały się materiały archiwalne w postaci własnoręcznie sporządzonych przez osoby weryfikowane dokumentów, takich jak zobowiązanie do współpracy, meldunki operacyjne, pokwitowania otrzymanego wynagrodzenia, gdy osoba weryfikowana zaprzecza, aby była tych dokumentów autorem, powołuje się biegłych z zakresu badania pisma ręcznego celem wydania opinii grafoskopijnej. Ta czynność procesowa oczywiście także jest wykonywana w oparciu o przepisy k.p.k. Inną kategorią biegłych dopuszczonych do wydania opinii w sprawie są historycy mający specjalistyczną wiedzę na temat metod, form i środków pracy operacyjnej organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990. Ta kategoria biegłych pojawia się zazwyczaj na etapie już wszczętego postępowania lustracyjnego i była niejednokrotnie wykorzystywana szczególnie w procesach toczących się na początku działania Biura Lustracyjnego IPN.

12. Terminy w czynnościach przygotowujących postępowanie lustracyjne

Jak już wspomniano wyżej czynności p.p.l. nie są dochodzeniem czy śledztwem w rozumieniu przepisów k.p.k. dotyczących postępowania przygotowawczego. Tym samym nie mają do nich zastosowania przepisy kodeksu dotyczące terminów związanych z czasem ich trwania czy też zapisy dotyczące ich przedłużania. Jedyne zapisy ustawy o IPN o charakterze temporalnym w tym zakresie zawiera art 52e ust. 4: „W terminie 6 miesięcy od dnia doręczenia informacji, o której mowa w ust. 3, prokurator Biura Lustracyjnego lub prokurator oddziałowego biura lustracyjnego składa wniosek do sądu o wszczęcie postępowania lustracyjnego albo powiadamia osobę, na której ciążył obowiązek złożenia oświadczenia, o braku podstaw do złożenia takiego wniosku”. Jest to zatem jedyny termin ustawowo wskazany dla czynności p.p.l., mający niewątpliwie przede wszystkim charakter gwarancyjny dla

¹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 października 2006 r. w sprawie II K 113/06, OSNwSK 2006, nr 1, poz. 2045.

osoby, której oświadczenie lustrowane jest analizowane i poddane w wątpliwość. Jak zwykle, gdy rozważana jest kwestia terminu w ramach danej procedury, pojawia się pytanie o jego charakter. Odpowiedź na nie znaleźć można w orzeczeniu Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z dnia 24 września 2013 r., sygn. II AKa 270/13, LEX nr 1953281: W celu ustalenia, czy określony termin jest terminem prekluzyjnym, należy dokonywać jego wszechstronnej oceny. O jego charakterze decyduje kontekst uregulowania, a więc to czy jest to termin ostateczny. Musi być to uregulowanie, z którego jasno wynika, że jego upływ powoduje nieskuteczność czynności i jednoczesną niemożność przywrócenia go zainteresowanemu. Analizując charakter terminu zawartego w art. 52e ust. 4 ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (tekst jedn. Dz. U. z 2007 r., Nr 63, poz. 424) należy dostrzec, że ustawodawca nie umieścił w odniesieniu do niego uregulowania, z którego jasno wynikałoby, że jego upływ powoduje nieskuteczność czynności. Kontekst powyższego unormowania nie wskazuje na ostateczność przywołanego terminu. Już to sprawia, że argumentacja apelującego musiała zostać uznana za chybioną. Wobec tego, nie budzi również wątpliwości, że termin ten należy postrzegać jako instrukcyjny, a zatem przekraczalny, którego celem jest przyspieszenie postępowania. Nie przekonuje przy tym argument obrońcy sprowadzający się do wniosku, że o prekluzyjności omawianego terminu przesądzać miałyby jego gwarancyjny charakter, w sytuacji, gdy wszystkie terminy, a więc zarówno zawite, jak i prekluzyjne, czy instrukcyjne pełnią ważną rolę gwarancyjną dla uczestników postępowania (prawo do sprawiedliwego procesu w rozsądnym terminie – art. 45 Konstytucji RP i art. 6 ust. 1 EKPCz). Wszystkie te terminy porządkują przebieg postępowania, mają na celu jego usprawnienie. Długość przywoływanego terminu również nie może być istotnym argumentem, gdy zarówno terminy prekluzyjne, jak i instrukcyjne (np. art. 310 k.p.k., art. 325i § 1 k.p.k.) mogą być liczone w miesiącach”.

Powyższe uwagi nie stanowią bynajmniej podstawy do przyjęcia, iż czynności te można prowadzić długotrwałe, przewlekłe, bez bieżącej refleksji związanej z analizą zgromadzonego materiału dowodowego. Prokurator lustracyjny jest przede wszystkim prokuratorem, którego dotyczą przepisy ustawy z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o Prokuraturze (tekst jedn. Dz. U. z 2023 r., poz. 1360). Zaznaczyć przy tym jednak należy, iż z uwagi na specyfikę działania pionu lustracyjnego IPN, do realizacji zadań wynikających z ustawy lustracyjnej nie stosuje się przepisów regulaminu wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (art. 36 § 3 ustawy Prawo o prokuraturze), który zawiera szereg regulacji dotyczących organizacji pracy prokuratora w ramach prowadzonych postępowań. Tym niemniej zgodnie z art. 130 ustawy Prawo o prokuraturze w sprawach nieuregulowanych w niniejszej ustawie do prokuratorów stosuje się odpowiednio przepisy ustawy

o pracownikach urzędów państwowych (Dz. U. z 2023 r., poz. 765). Przepis ten wskazuje, iż do prokuratorów stosuje się ww. ustawę wówczas, gdy mamy do czynienia ze sprawami nieuregulowanymi w ustawie Prawo o prokuraturze.

Skoro kwestie związane z organizacją pracy prokuratorów pionu lustracyjnego IPN zostały uregulowane poza ustawą Prawo o prokuraturze i w wydanym na jej podstawie regulaminie wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury, w odniesieniu do prokuratorów tego pionu konieczne staje się odpowiednie zastosowanie przepisów dotyczących organizacji pracy, zawartych w wyżej wspomnianej ustawie.

Zgodnie z art. 17 ust. 2 pkt 4 ustawy o pracownikach urzędów państwowych (tekst jedn. Dz. U. z 2023 r., poz. 765), urzędnik państwowy obowiązany jest w szczególności rzetelnie i bezstronnie, sprawnie i terminowo wykonywać powierzone zadania. Odpowiednie zastosowanie ww. przepisu zobowiązuje zatem prokuratora pionu lustracyjnego do rzetelnego, sprawnego i terminowego wykonywania obowiązków służbowych w ramach prowadzonych postępowań przygotowujących postępowania lustracyjne.

Ponadto zgodnie z art. 96 § 1 ustawy Prawo o prokuraturze prokurator jest obowiązany postępować zgodnie ze ślubowaniem prokuratorowskim, stać na straży prawa i praworządności, w tym wypełniać obowiązki sprawowanego urzędu w sposób sumienny, a więc pieczołowicie, rzetelnie, skrupulatnie i starannie. Obowiązek przestrzegania zasad wynikających z roty ślubowania ma charakter normy ustawowej i jest dyrektywą skierowaną do wszystkich prokuratorów.

13. Podsumowanie

Powyższe uwagi dotyczące charakteru i procedury prowadzonych przez prokuratorów Biura Lustracyjnego i Oddziałowych Biur Lustracyjnych IPN czynności p.p.l. wskazują, iż do prawidłowego ich toku niezbędna jest nie tylko wiedza prawnicza ale i historyczna, oparta na warsztacie pracy historyka. W szczególności istotna jest wiedza o metodach, formach i środkach pracy operacyjnej organów bezpieczeństwa państwa²⁰. Jako, że wszystkie czynności procesowe są podejmowane tylko i wyłącznie przez prokuratorów tego Biura (nie jest możliwe ich przeprowadzenie ich w drodze pomocy prawnej przez prokuratorów powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury czy prokuratorów pionu śledczego IPN, o funkcjonariuszach Policji nie wspominając) to tylko i wyłącznie na prokuratorach lustracyjnych spo-

²⁰ Istotną rolę w tym zakresie stanowiło i stanowi nadal samokształcenie prokuratorów lustracyjnych, oparte w głównej mierze na lekturze publikacji wydawanych zarówno przez IPN jak i inne wydawnictwa, np. F. M u s i a ł, Podręcznik bezpieczeństwa. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970–1989) Wydanie IV, Kraków – Warszawa 2020 i wydania wcześniejsze, jak i materiałów archiwalnych związanych z procesem kształcenia funkcjonariuszy/oficerów organów bezpieczeństwa państwa.

czywa całkowita odpowiedzialność za prawidłowość i skuteczność tych działań. Nie można także tracić z pola widzenia faktu, iż w ramach tych czynności obywatele, kandydujący lub pełniący funkcje publiczne, nie będąc sprawcami czynów zabronionych, w przypadku powstania wątpliwości co do prawdziwości ich oświadczeń lustracyjnych, „narażeni są” na kontakt z prokuratorem i konsekwencje w postaci sankcji przewidzianych przez ustawę lustracyjną, co czasami bywa przedmiotem ich krytycznych uwag, w szczególności co do samej idei lustracji. Z kolei świadkowie – funkcjonariusze/oficerowie organów bezpieczeństwa państwa, w związku z pozbawieniem ich niekiedy znacznej części uposażenia emerytalnego, w mniejszy lub większy sposób okazują podczas przesłuchania swoje niezadowolenie oraz ogólny stosunek do Instytutu Pamięci Narodowej, reprezentowany przez prokuratora lustracyjnego. Nie zmienia to faktu, iż według danych własnych Biura Lustracyjnego, w okresie od początku 2008 roku do 31 sierpnia 2023 r. około 35 prokuratorów Biura Lustracyjnego IPN/oddziałowych biur lustracyjnych (liczba ich w poszczególnych latach działalności Biura różniła się nieco) osobiście przeprowadziło 12 347 czynności przesłuchania świadków, 5150 czynności przyjęcia wyjaśnień, uzyskało 2622 prawomocnych orzeczeń sądowych w sprawach lustracyjnych (z czego 1786 o niezgodnych z prawdą oświadczeniach lustracyjnych), spędzając w sądach 10 249 dni wanadowych. Sporządzono 766 środków odwoławczych i skierowano 104 kasacje do Sądu Najwyższego. W niemal 150 000 sprawach, po przeprowadzeniu kwerendy i wobec braku wątpliwości co do zgodności z prawdą oświadczenia lustracyjnego, prokuratorzy lustracyjni wydali zarządzenia o pozostawieniu sprawy bez biegu. Liczby te niewątpliwie świadczą o skali zaangażowania prokuratorów Biura Lustracyjnego zarówno w działalność Instytutu Pamięci Narodowej jak i aktywnego wykonywania czynności prokuratorskich, podejmowanych w ramach pełnionej służby.

Remarks on activities prosecutors of the Vetting Office at the Institute of National Remembrance undertake to prepare for vetting proceedings, in the light of practices and decisions of lustration courts

Abstract

The last year saw the 15th anniversary of the Vetting Office at the Institute of National Remembrance. Consequently, a vetting prosecutors unit was set up

within the prosecution division of the Institute of National Remembrance, in addition to the Chief Commission for the Prosecution of Crimes against the Polish Nation. The unit is headed by the Director of the Vetting Office. Vetting prosecutors are tasked with analysing vetting declarations, preparing vetting proceedings and participating in vetting proceedings as public prosecutors. This paper describes the nature and course of activities undertaken by prosecutors of the vetting unit at the Institute of National Remembrance in analysing and verifying the truthfulness of vetting declarations submitted by persons obliged to do so under Article 4 of the Act of 18 October 2006 on the disclosure of information on documents of state security agencies from the period between the years 1944–1990 and the content of such documents, hereinafter referred to as the Vetting Act (i.e. Journal of Laws 2023, item 342 as amended).

Key words

Lustration, IPN Lustration Bureau, criminal proceedings, vetting proceedings, vetting declaration, IPN directories.